

III. Αντί επιλόγου: «*Η περιπέτεια του εθνικισμού: από την ανακάλυψη της ιδέας του έθνους στη διαστροφή της*»¹

«Η τυραννία των λέξεων». Έτσι θα μπορούσε να περιγράψει κανείς την αμηχανία την οποία προκαλεί η αδυναμία διατύπωσης ενός επιστημονικού ορισμού για το έθνος. Και όμως το φαινόμενο του έθνους εξακολουθεί να υπάρχει και θα υπάρχει ακόμη και στο μέλλον, επισημαίνουν οι ειδικοί. Και ενώ όλοι μας μπορούμε να φανταστούμε σχετικά εύκολα μια κοινωνική κατάσταση όπου ο άνθρωπος ζει χωρίς το συγκεντρωτικό εθνικό κράτος σε μια φυλετική κοινωνία, δεν θα είχαμε την ίδια επιτυχία στην προσπάθειά μας να φανταστούμε έναν άνθρωπο χωρίς έθνος. Ο Σαμισό (Chamisso), Γάλλος αυτοεξόριστος στη Γερμανία κατά τη ναπολεόντεια περίοδο της γαλλικής κατοχής των γερμανικών χωρών, αφηγείται μια παράξενη ιστορία για έναν άνθρωπο που έχασε τη σιά του (*Η αλλόκοτη ιστορία του Πέτερ Σλέμιλ, 1814*)². Όταν οι ακόλουθοι και οι γνώριμοί του διαπιστώνουν την παράξενη και αφύσικη έλλειψη της σιάς, εγκαταλείπουν τον κατά τα άλλα πλήρη χαρισμάτων Πέτερ Σλέμιλ. Ο άνθρωπος χωρίς σιά είναι ένας άνθρωπος χωρίς έθνος. Ένας άνθρωπος χωρίς έθνος προκαλεί την αποστροφή, αφού η κατάστασή του θεωρείται ένα είδος συμφοράς. Και όμως οι ανθρωπολόγοι έχουν δείξει πως το να ανήκει κανείς ένα σε ένα έθνος δεν αποτελεί εγγενές στοιχείο της ανθρώπινης ιδιότητας.

Μπορούμε, επίσης, να φανταστούμε τη ζωή ενός έθνους χωρίς κράτος, όμως δυσκολευόμαστε να συλλάβουμε την Ιστορία χωρίς τη δράση εθνών - κρατών. Η ζωή του έθνους χωρίς κράτος, όσο ενδιαφέρουσα και να είναι, αποτελεί κατά τον Χένριελ Προϊστορία και όχι Ιστορία. Η χεγκελιανή αυτή θεώρηση του έθνους ως έθνους - κράτους έχει επηρεάσει τις θεωρίες που μελετούν το φαινόμενο του έθνους και της εθνικής ιδεολογίας. Τη σύγχυση αυτή που προκαλεί η ταύτιση έθνους και κράτους την επισήμανε πολύ νωρίς ο Νίτσε στον *Ζαρατούστρα* του με τα εξής ιδιαίτερα καυστικά και προφητικά λόγια: «Υπάρχουν ακόμη λαοί (*Völker*) και αγέλες κάπου, αδερφοί μου, αλλά όχι ανάμεσά μας: σε μας υπάρχουν *κράτη* (*Staaten*). Το κράτος; Τι είναι αυτό; Ε, λοιπόν, τώρα ανοίξτε τ' αυτιά σας, γιατί θα σας μιλήσω για τον θάνατο των λαών. Το κράτος είναι το πιο ψυχρό απ' όλα τα ψυχρά κτήνη. Ακόμη και το ψέμα του είναι ψυχρό, κι αυτό το ψέμα σταλάζει από τα χείλη του: «Εγώ το *κράτος* (*Staat*), είμαι ο λαός (*Volk*)». Αυτό είναι ψέμα! Ήταν δημιουργοί εκείνοι που δημιούργησαν τους λαούς και που κρέμασαν πάνω από τους λαούς την πίστη και την αγάπη: έτσι υπηρέτησαν τη ζωή. Αυτοί όμως που στήνουν παγίδες στους πολλούς και τις λένε κράτος είναι οι χαλαστές:

¹ Το επιλογικό αυτό κείμενο «*Η περιπέτεια του εθνικισμού: από την ανακάλυψη της ιδέας του έθνους στη διαστροφή της*» έχει ως βασικό του κορμό το αρχικό κείμενο διάλεξής μου για τον εθνικισμό στο *Ίδρυμα Θεατρικής Τέχνης και Παράδοσης Ξάνθης* (24 Μαρτίου 2003). Το ύφος του προφορικού λόγου της διάλεξης διατηρήθηκε και στην παρούσα μορφή του κειμένου, ωστόσο έγιναν κάποιες προσθήκες στο περιεχόμενο του αρχικού κειμένου. Εικαστικό υλικό που συνόδευε τότε τη διάλεξη μου βρίσκεται αναρτημένο στον ιστότοπό μου www.dimitrisvlachos.gr (Σχολικός Σύμβουλος – Προτάσεις διδασκαλίας).

² Ο Πέτερ Σλέμιλ πούλησε τη σιά του σε έναν ευγενικό ηλικιωμένο κύριο -αυτός τελικά αποδείχτηκε ότι ήταν ο διάβολος- για ένα πουγκί χρυσάφι που δεν θα άδειαζε ποτέ. Θεώρησε έτσι ότι πουλάει κάτι άχρηστο και αδιάφορο για κάτι πολύτιμο. Ωστόσο, αυτή η έλλειψη της σιάς τον διαφοροποίησε από τους κανονικούς ανθρώπους γύρω του, τον έθεσε εκτός κοινωνίας, και στο τέλος τον ανάγκασε να φύγει μακριά από τον τόπο του και να κρύβει το ελάττωμά του από τους άλλους. Ο συγγραφέας της *αλλόκοτης/αξιοθαύμαστης (wundersam)* αυτής ιστορίας, Αδελμπέρτ φον Σαμισό (1781 - 1838), καταγόταν από ξεπεσμένη οικογένεια Γάλλων ευγενών. Αυτοεξορίστηκε κατά τη διάρκεια της Γαλλικής Επανάστασης και εγκαταστάθηκε τελικά στο Βερολίνο, αναζητώντας εκεί καινούρια πατρίδα (και εθνική ταυτότητα) και βιώνοντας αρχικά τον αποκλεισμό. Εκεί γράφει στα γερμανικά, αν και η μητρική του γλώσσα ήταν τα γαλλικά. Ανάμεσα σ' αυτά τα έργα είναι και *Η αλλόκοτη/αξιοθαύμαστη ιστορία του Πέτερ Σλέμιλ* (Adelbert von Chamisso, *Peter Schlemihls wundersame Geschichte*, 1814), που τον έκανε διάσημο. Και σε ελληνική μετάφραση: Αντελμπέρτ φον Σαμισό, *Η αλλόκοτη ιστορία του Πέτερ Σλέμιλ*, εκδ. Ερατώ, 2004.

κρεμούν ένα σπαθί κι εκατοντάδες πόθους πάνω τους. Εκεί όπου υπάρχει ακόμη λαός, υπάρχουν οι άνθρωποι που δεν καταλαβαίνουν το κράτος, και το μισούν σαν το κακό μάτι και την αμαρτία ενάντια στα έθιμα και στο νόμο»³.

Ας αφήσουμε όμως κατά μέρος την αντιχριστιανική γενεαλογία του σύγχρονου έθνους - κράτους κατά τον Νίτσε και ας περιοριστούμε στην εξέταση της πολιτικής ιδέας του έθνους. Η ιδέα του έθνους, όπως εμείς την καταλαβαίνουμε σήμερα, συνδέεται αναπόσπαστα με τη νεότερη ιστορία της Ευρώπης. Επειδή εμείς ζούμε σ' έναν κόσμο εθνικών κρατών θεωρούμε αυτονόητο πως έτσι ήταν πάντοτε ο κόσμος και πως η ιδέα του έθνους είναι τόσο παλαιά όσο και η ιστορία του ανθρώπινου γένους. Όμως η νηφάλια εξέταση μας δείχνει πως η (πολιτική) ιδέα του έθνους έχει ιστορική ζωή περίπου 220-230 χρόνων. Η εθνική ιδεολογία είναι κατεξοχήν πολιτική ιδεολογία, αφού ουσιαστικά δίνει απάντηση στο ερώτημα που αφορά στην πολιτική οργάνωση της κοινωνίας. Ο εθνικισμός είναι εκείνη η πολιτική ιδεολογία που απώτερη επιδίωξη της είναι η ίδρυση εθνικού κράτους.

Η έννοια «έθνος» (Nation) χαρακτηρίζεται από αμφισημία που προκαλεί ενίοτε και σύγχυση. Ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών (*United Nations, Nations unies, Naciones Unidas, Vereinte Nationen*) που ιδρύθηκε στα 1945 ως διάδοχο σχήμα της Κοινωνίας των Εθνών παραπλανά με το όνομα του, αφού στην ουσία πρόκειται για ένωση κρατών και όχι εθνών (διακριτών πολιτισμικών κοινοτήτων). Τις συνθήκες τις υπογράφουν τα κράτη μέλη και όχι τα έθνη, τα οποία άλλωστε είναι πολύ περισσότερα από τα κράτη - μέλη.

Ακόμη πιο περίπλοκο γίνεται το ζήτημα, όταν κάποιος λάβει υπόψη του και τις εκτός Ευρώπης γλώσσες. Έτσι το αραβικό όνομα που επικράτησε τελικά για το έθνος είναι η λέξη «umma», η οποία σήμαινε ουσιαστικά τη θρησκευτική κοινότητα και συμπεριλάμβανε όλους τους μουσουλμάνους (*al-umma al-muhammadiya*). Ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών αποκαλείται στα αραβικά «*al-umam al-muttahida*», μπορεί όμως να μεταφραστεί λόγω της αμφισημίας λέξης *umma* και ως «*Ηνωμένες Θρησκευτικές Κοινότητες*».

Η ασάφεια που προκαλείται από αυτήν την εννοιολογική βαβέλ μπορεί να διαλυθεί μόνον αν το έθνος (Nation) μελετηθεί ως ιστορικό φαινόμενο και ενταχθεί στο συγκεκριμένο κάθε φορά ιστορικό - πολιτισμικό του περιβάλλον⁴.

Ο όρος *Natio* (έθνος) είναι μια λέξη που την κληρονόμησε η Δύση από τη ρωμαϊκή αρχαιότητα. Τη συναντούμε στον Κικέρωνα (δήλωνε μια ομάδα λαού: τους αριστοκράτες) και στον Πλίνιο (δήλωνε μια φιλοσοφική σχολή). Συχνά ο όρος *Natio* σημαίνει το αντίθετο της *civitas*, της πολιτισμένης και οργανωμένης πολιτικά κοινωνίας. Περιέγραφε δηλαδή ο όρος *Natio* στα ρωμαϊκά χρόνια τους βάρβαρους - ιθαγενείς. Ο όρος *Natio* χρησιμοποιούνταν επίσης στο Δυτικό Μεσαίωνα για να περιγράψει ομάδες ομόγλωσσων φοιτητών που φοιτούσαν σε πανεπιστήμια της Ευρώπης (Παρίσι, Μπολόνια). Από τον 10^ο αιώνα μέχρι και τα τέλη του 18^{ου} αιώνα ο όρος *Natio* δήλωνε στη Δύση όχι το σύνολο του έθνους, αλλά μόνον τους ευγενείς, οι οποίοι ήταν οι μόνοι που είχαν πολιτικά δικαιώματα και αντιπροσώπευαν το έθνος (*natio hungarica*).

Μετά τη Γαλλική Επανάσταση διαφοροποιείται το σημασιολογικό περιεχόμενο της έννοιας «έθνος» (*Natio, Nation*). Ενώ στην προεπαναστατική Ευρώπη (15^{ος} - 18^{ος} αιώνας) το έθνος (*Natio*) ταυτίζεται μόνο με εκείνη την τάξη η οποία σύμφωνα με το πολίτευμα έχει πολιτικά δικαιώματα (ευγενείς), αδιακρίτως γλώσσας και καταγωγής, μετά τη Γαλλική Επανάσταση το «σύγχρονο έθνος» ταυτίζεται με το σύνολο των μελών μιας κοινωνίας η οποία ανήκει σε ένα κράτος. Ο Αββάς Σιεγιέ (*Abbe Sieyes*) με το κείμενό του *Τι είναι η Τρίτη Τάξη;* (*Qu'est-ce que le Tiers état?*), γραμμένο στα 1789, ταυτίζει το έθνος (*Nation*) όχι με τους ευγενείς αλλά με την *Τρίτη Τάξη* (*Tiers état*), δηλαδή τον εργαζόμενο αστικό πληθυσμό και τους αγρότες. Στην παλαιά κοινωνία (πριν από τη Γαλλική Επανάσταση) μόνο οι ευγενείς σύμφωνα

³ Φ. Νίτσε, *Τάδε έφη Ζαρατούστρας*, (Για το Νέο Είδωλο), σελ. 63. Φρανσουά Σατελέ και Εβελίν Πιζιέ - Κουσνέο, *Οι πολιτικές αντιλήψεις του 20ου αιώνα*, εκδόσεις Κέδρος 1982, σελ. 22 κ. εξής.

⁴ Hagen Schulze, *Staat und Nation in der europäischen Geschichte*, Beck'sche Reihe, 1999, σσ. 126 - 149.

με το πολίτευμα ανήκαν στον *populus*, τη *societas civilis*, ενώ οι μη ευγενείς δεν είχαν πολιτικά δικαιώματα. Οι κοινοί άνθρωποι, δηλαδή, χαρακτηρίζονταν σύμφωνα με το πολίτευμα ως *plebs*. Κατά συνέπεια, όταν κάνουμε λόγο για σύγχρονο έθνος πρέπει να έχουμε υπόψη μας το γεγονός ότι αυτό διαφέρει από το «πολιτικό έθνος» της τάξης των ευγενών και έχει άμεση σχέση με τη σύλληψη του «νέου έθνους» και της «νέας» κοινωνίας» που επικράτησε μετά τη Γαλλική Επανάσταση και τείνει να συμπεριλάβει όλα τα μέλη μιας κοινωνίας, ολόκληρο τον πληθυσμό (τους υπηκόους) ενός κράτους.

Έτσι, στην επαναστατημένη Γαλλία οι υπήκοοι μεταλλάσσονται σε πολίτες και το κράτος απλώς αλλάζει ιδιοκτήτη. Στο εξής η Τρίτη Τάξη ταυτίζεται με το γαλλικό έθνος και ιδιοποιείται την πολιτική εξουσία που ανήκε παλαιότερα στον βασιλιά και τους ευγενείς. Ένα τμήμα λοιπόν του πληθυσμού στη Γαλλία διεκδίκησε επαναστατικά και κατέλαβε για λογαριασμό του το κράτος με το επιχείρημα ότι εκφράζει το γαλλικό έθνος.

Και ενώ στη Γαλλία το σύγχρονο γαλλικό έθνος γεννήθηκε από μια επανάσταση εντός του υπάρχοντος γαλλικού κράτους και ως συνέχεια αυτού, στην Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη η εθνογένεση ακολούθησε διαφορετική πορεία. Εκεί τα έθνη δεν υπήρχαν ως κρατικές οντότητες, αλλά ως πολιτισμικά μορφώματα εντός πολυεθνικών αυτοκρατοριών. Εντός, δηλαδή, των πολυεθνικών αυτοκρατοριών της Αυστρίας, της Ρωσίας και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας διαβιούσε ένα μωσαϊκό εθνοτήτων, οι οποίες είχαν βέβαια διαφορετική γλώσσα, θρησκεία και κουλτούρα όχι όμως και ιδιαίτερη εθνική κρατική υπόσταση. Γι' αυτό και στον χώρο αυτό της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης τα σύγχρονα έθνη στράφηκαν εναντίον των δυναστικών πολυεθνικών μοναρχιών (Αυστρίας, Ρωσίας, Οθωμανικής αυτοκρατορίας) και τελικά γεννήθηκαν ως εθνικά κράτη μέσα από τις στάχτες αυτών των αυτοκρατοριών.

Η διαφορετική διαδικασία εθνογένεσης στη Δυτική Ευρώπη (Αγγλία, Γαλλία), από το ένα μέρος, και στην Κεντρική, Ανατολική και Νοτιοανατολική Ευρώπη, από το άλλο μέρος, παραπέμπει σε δυο διαφορετικές συλλήψεις της ιδέας του έθνους. Στη Δυτική Ευρώπη το έθνος γεννήθηκε από μια εσωτερική πολιτική επανάσταση εντός του ήδη υπάρχοντος κράτους και όχι ενάντια σ' αυτό. Το έθνος στη Δυτική Ευρώπη εκλαμβάνεται ως μια πολιτική κοινότητα η οποία θεμελιώνεται πάνω στη βάση ενός *Κοινωνικού Συμβολαίου* και με μοναδικό κριτήριο την ελεύθερη βούληση των μελών αυτής της πολιτικής κοινότητας. Στην περίπτωση αυτή είναι ολοφάνερη η επίδραση των ιδεών του Διαφωτισμού (για παράδειγμα του Τζον Λοκ και του Ρουσσώ) και του ορθολογισμού που αφορούν στην πολιτική οργάνωση της κοινωνίας. Σύμφωνα με την πολιτική θεωρία του Διαφωτισμού, στόχος της κοινωνίας πρέπει να είναι η ευδαιμονία των μελών της. Αυτή μπορεί να διασφαλιστεί αν τις σχέσεις των ατόμων τις διέπει ο ορθός λόγος, ο οποίος είναι κοινός σε όλους, αδιακρίτως γλώσσας, θρησκείας, κουλτούρας, κοινωνικής τάξης και φυλής. Κατά συνέπεια, η συνομολόγηση ενός *Κοινωνικού Συμβολαίου* σύμφωνα με τις καθολικής ισχύος αρχές του ορθού λόγου εγγυάται την κοινωνική ειρήνη και την επίγεια ευδαιμονία. Είναι φανερό πως στη σκέψη των θεωρητικών του Κοινωνικού Συμβολαίου δεσπόζει η πρόθεσή τους να ρυθμίσουν τη σχέση ατόμου - κράτους με έναν τέτοιο τρόπο, ώστε να διασφαλιστεί κατά το μέγιστο δυνατό η ελευθερία του ατόμου. Το άτομο όμως στην περίπτωση αυτή νοείται αφαιρετικά, χωρίς να λαμβάνονται υπόψη οι δεσμοί του με μια συγκεκριμένη γλωσσική κοινότητα, μια θρησκεία, μια κοινωνική τάξη, μια οικογένεια. Μοναδική προϋπόθεση, λοιπόν, για να ανήκει κάποιος σε ένα έθνος σύμφωνα με την ορθολογική σύλληψη του έθνους που επικράτησε με τη Γαλλική Επανάσταση ήταν η υπηκοότητα. Ο υπήκοος του κράτους μετά την Επανάσταση αποτέλεσε τον πολίτη του έθνους. Καμία άλλη προϋπόθεση πέραν της υπηκοότητας δεν θεωρήθηκε ως προαπαιτούμενο για να ανήκει κάποιος στο εθνικό κράτος.

Όμως στην Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη το έθνος δηλώνει κάτι το διαφορετικό. Εδώ η Κοινότητα του Έθνους δεν θεμελιώνεται πάνω στη βάση ενός Κοινωνικού Συμβολαίου, μιας πολιτικής σύμβασης δηλαδή, αλλά πάνω στα αντικειμενικά στοιχεία της γλώσσας και του πολιτισμού. Οι δεσμοί που συνδέουν τα μέλη της κοινότητας του έθνους

είναι οργανικοί, αιώνιοι, και καθορίζουν αμετάκλητα ένα άτομο ήδη από τη γέννησή του. Η ρομαντική σύλληψη του έθνους ως ζωντανού οργανισμού σημαίνει ότι το έθνος παρομοιάζεται με ένα δέντρο και τα άτομα με τα κλαδιά αυτού του δέντρου. Όπως δεν υπάρχει ζωή για εκείνο το κλαδί που θα αποκοπεί από το δέντρο, έτσι και δεν υπάρχει αυθεντική και δημιουργική ζωή για εκείνο το άτομο που θα αποκοπεί από τον ζωοδότη εθνικό κορμό. Έτσι, σύμφωνα με τη ρομαντική σύλληψη του έθνους που επικράτησε τελικά στην Κεντρική, Ανατολική και ΝΑ Ευρώπη, δεν μπορεί να συγκροτηθεί η πολιτική κοινωνία πάνω στις αφηρημένες καθολικές αρχές ενός Κοινωνικού Συμβολαίου το οποίο περιφρονεί την ιδιαίτερη πολιτισμική φυσιογνωμία ενός λαού, αλλά θα πρέπει το κράτος να παρουσιάζει γλωσσική και πολιτισμική ομοιογένεια για να είναι εθνικό κράτος. Κατά συνέπεια, οι πολυεθνικές αυτοκρατορίες της εποχής φαίνονταν στα μάτια των ρομαντικών εθνικιστών ως τερατώδεις μηχανές χωρίς έναν γνήσιο εθνικό χαρακτήρα. Εύλογα, λοιπόν, το αίτημα μετασχηματισμού των τεχνητών πολυεθνικών αυτοκρατοριών σε φυσικά εθνικά κράτη ενέπνεε τα εθνικά κινήματα των λαών της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης κατά τον 19^ο αιώνα.

Πατέρας των ιδεών του ρομαντικού εθνικισμού θεωρείται ο Χέρντερ (1744 -1803). Αυτός για πρώτη φορά κάνει λόγο για το *Πνεύμα του Λαού* (*Volksgeist*), για την *Ψυχή του Λαού* (*Volksseele*) για τον *Χαρακτήρα του Λαού* (*Volkscharakter*) και εξαιρεί την αξία της δημόσιας γλώσσας και της λαϊκής καλλιτεχνικής δημιουργίας ως έκφρασης της ιδιαίτερης πολιτισμικής φυσιογνωμίας ενός λαού. Έτσι όμως ο λαός αποκτούσε την προσωπικότητα και το χαρακτήρα ενός ατόμου. Επρόκειτο για μια *υπερατομική ατομικότητα* που εμφανίζεται πια στο ιστορικό προσκήνιο ως φορέας συγκεκριμένης ηθικής, πολιτισμού και ιδεών με σαφή αποστολή για το καλό της ανθρωπότητας. Ο ρομαντισμός του Χέρντερ αναζήτησε και βρήκε την ατομικότητα στις συλλογικές προσωπικότητες των εθνικών κοινοτήτων, που γι' αυτόν δεν ήταν ένα απλό άθροισμα ατόμων, αλλά νέα, μοναδική και πλήρης εκδήλωση των μεγάλων δυνάμεων της Φύσης και της Ιστορίας. Αυτές οι συλλογικές προσωπικότητες, τα έθνη, δεν ήταν δημιούργημα κάποιου ανθρώπινου συμβολαίου, υποστήριζε ο Χέρντερ, αλλά αποτελούσαν αρχέγονες οργανικές κοινότητες που είχαν από μόνες του ζωτικότητα και γνησιότητα. Το να ανήκει κάποιος σε μια οργανική εθνική κοινότητα αποτελούσε σύμφωνα με τη θεωρία του Χέρντερ την απαραίτητη προϋπόθεση για να αποκτήσει νόημα η ζωή του ατόμου και να αναπτυχθεί η δημιουργικότητά του, αφού δεν υπάρχει γνήσια ζωή εκτός του έθνους. Το να ελληφθεί όμως το έθνος ως προσωπικότητα εγκυμονούσε τον κίνδυνο της υποστασιοποίησής του και κατά συνέπεια της απολυτοποίησης της αξίας του. Βέβαια, η βαθιά πίστη στην αρμονία και τη μετριοπάθεια, ο ανθρωπισμός, καθώς και η πνευματικότητα του Χριστιανού προφύλαξαν την περί έθνους σύλληψη του Χέρντερ από τον κίνδυνο αυτόν, το πολιτισμικό πρωτίστως μόρφωμα (έθνος) να καταβροχθίσει το άτομο και την ανθρωπότητα.

Είναι προφανές από τα παραπάνω πως η ρασιοναλιστική σύλληψη του έθνους ως Nation και η ρομαντική σύλληψη του έθνους ως Volk παρουσιάζουν μεταξύ τους ουσιώδεις διαφορές. Παρά τις διαφορές τους είχαν ωστόσο και μια βασική ομοιότητα. Και οι δύο θεωρήσεις του έθνους έδιναν απάντηση στο ερώτημα: *πώς θα συγκροτηθεί η πολιτική κοινωνία στην νέα εποχή της εκκοσμίκευσης;* Και η απάντηση ήταν σαφής. Στο εξής, μετά τη Γαλλική Επανάσταση και την ίδρυση των εθνικών κρατών κατά τον 19^ο και 20^ο αιώνα δεν είναι η επίκληση στο Θεό ή στον Μονάρχη που νομιμοποιεί την εξουσία εντός μιας οργανωμένης πολιτικής κοινωνίας, αλλά η επίκληση στο *έθνος*, στον «λαό». Το *ελέω θεού* αντικαταστάθηκε από το *ελέω λαού*. Κατά συνέπεια, η εθνική ιδεολογία μετά τη Γαλλική Επανάσταση λειτουργεί ως συνεκτικός παράγων, ως παράγων ολοκληρώσεως των κοινωνιών. Επιτέλεσε, λοιπόν, αυτή η ιδεολογία τον ενοποιητικό και νομιμοποιητικό ρόλο που επιτελούσε η θρησκεία κατά τους Μέσους Χρόνους.

Ίσως τον πιο εύστοχο ορισμό του έθνους έδωσε ο Ερνέστος Ρενάν , μετά την ήττα της Γαλλίας στο γαλλογερμανικό πόλεμο του 1870-1871. Σε διάλεξή του στη Σορβόννη στις 11 Μαρτίου 1882 όρισε το έθνος ως εξής : «Ένα έθνος είναι μια ψυχή, μια πνευματική αρχή (*principe spirituelle*). Δύο πράγματα, τα οποία στην πραγματικότητα είναι ένα, συνθέτουν αυτήν την ψυχή, αυτήν την πνευματική αρχή. Το ένα έχει τη ρίζα του στο παρελθόν, το άλλο στο παρόν. Το ένα είναι η κοινή κτήση μιας πλούσιας κληρονομιάς αναμνήσεων, το άλλο είναι η σημερινή συμφωνία, η επιθυμία να ζουν μαζί, η θέληση να συνεχίσουν να αξιοποιούν την κληρονομιά που απέκτησαν μαζί στο παρελθόν [...] Ένα έθνος είναι μια μεγάλη κοινότητα αλληλεγγύης, η οποία καθιερώθηκε από το αίσθημα των θυσιών που έκαναν και εκείνων που είναι πρόθυμα τα άτομα να κάνουν. Το έθνος προϋποθέτει ένα παρελθόν, ωστόσο συγκροτείται στο παρόν πάνω στο χειροπιαστό δεδομένο της συμφωνίας, της ξεκάθαρα εκφρασμένης επιθυμίας να συνεχίσουν τα μέλη του να ζουν μαζί».

Η διάδοσή της εθνικής ιδεολογίας κατά τον 19^ο αιώνα στην Ευρώπη σηματοδοτεί το πέρασμα από την προεπαναστατική την εδραιωμένη στα προνόμια των ευγενών *Κοινωνία του Παλαιού Καθεστώτος (Ancien régime)* στη νεότερη δημοκρατική εξισωτική κοινωνία των εθνικών κρατών. Πράγματι η ίδρυση των εθνικών κρατών στην Ευρώπη κατά τη διάρκεια του 19^{ου} και 20^{ου} αιώνα είχε ως πολιτική συνέπεια και την προσοδευτική διεύρυνση της δημοκρατίας, αφού στο τέλος η πλήρης επικράτηση της εθνικής ιδεολογίας είχε ως αποτέλεσμα να θεωρηθούν ενεργοί πολίτες όλοι όσοι ανήκαν στο σώμα του έθνους, αδιακρίτως περιουσίας ή μόρφωσης. Δεν πρέπει επίσης να λησμονούμε πως ο εθνικισμός και ο φιλελευθερισμός συμπορεύονται στην αρχή, αφού τα εθνικά κινήματα του 19^{ου} αιώνα προβάλλουν ταυτόχρονα και αιτήματα για παραχώρηση Συντάγματος και λαϊκή ψήφο. Βέβαια, η διαδικασία αυτή του εκδημοκρατισμού δεν αποτελούσε μονόδρομο, αφού η ιστορική εμπειρία έδειξε πως η εθνική ιδεολογία θα μπορούσε κάλλιστα να νοθεύσει τη δημοκρατία σε τέτοιο βαθμό, ώστε να προκύψουν ολοκληρωτικά καθεστώτα, όπως ο ιταλικός φασισμός και ο γερμανικός εθνικοσοσιαλισμός .

Πολλά είναι τα αίτια που επέτρεψαν τη διάδοση της εθνικής ιδεολογίας και το μετασχηματισμό των δυναστικών κρατών της Ευρώπης στα νέα εθνικά κράτη. Εντελώς σχηματικά θα λέγαμε πως οικονομικές, κοινωνικές και πολιτικές αλλαγές είχαν ως συνέπεια την κρίση αξιών της Παλαιάς Ευρώπης και γέννησαν την ανάγκη για νέες νοηματοδοτήσεις. Και η εθνική ιδεολογία ανταποκρίθηκε επιτυχώς στην ανάγκη αυτή.

Μια επί τροχάδην απαρίθμηση αυτών των βασικών αιτιών που επέτρεψαν την επικράτηση της ιδέας του έθνους στη νεότερη Ευρώπη θα είναι, πιστεύω, διαφωτιστική. Η κατάρρευση του ενιαίου θρησκευτικού κοσμοειδώλου της Δυτικής Χριστιανοσύνης από τη Μεταρρύθμιση και εξής, ο αυξανόμενος ρόλος του κράτους κατά την περίοδο της Απολυταρχίας, η αύξηση του πληθυσμού της Ευρώπης, ο πληθωρισμός σε ανθρώπινο δυναμικό αλλά και η εξαθλίωσή του, η αστυφιλία και η αστικοποίηση, η κρίση νομιμότητας του Παλαιού Καθεστώτος, η βιομηχανική επανάσταση, η επανάσταση στις επικοινωνίες (βιβλίο, τύπος) και τις μεταφορές και η συνακόλουθη σμίκρυνση του χώρου, καθώς και η επιτάχυνση του χρόνου, υπήρξαν παράγοντες που μετασχημάτισαν τις κοινωνίες της Ευρώπης από τα μέσα του 18^{ου} αιώνα και εξής. Σε μια εποχή που στη Δυτική και Κεντρική Ευρώπη οι άνθρωποι βίωναν το αίσθημα του ξεριζωμού και της κατάρρευσης των παραδοσιακών αξιών, η εθνική ιδεολογία πρόσφερε σ' αυτούς προσανατολισμό, ελπίδα για το μέλλον και καλλιέργησε το *αίσθημα του συνανήκειν*. Αρχεί να φανταστεί κανείς τις δημόσιες τελετές και γιορτές της Γαλλικής Επανάστασης (Λατρεία του Υπερτάτου Όντος [Culte de l'Être Supreme] σε «σηκηνοθεσία» του ζωγράφου Ζακ Λουί Νταβίντ), για να συλλάβει το βίωμα της ενότητας που αποκόμιζαν όσοι συμμετείχαν σ' αυτές. Άλλωστε η ιδέα του Έθνους έχει έντονο θρησκευτικό περιεχόμενο. Επειδή το Έθνος δεν είναι μια ορατή πραγματικότητα,

έχει ανάγκη από την πίστη. Γι' αυτό και ο εθνικισμός χαρακτηρίζεται από πολλούς μελετητές ως η *εγκοσμιευμένη θρησκεία στη Βιομηχανική Εποχή*.

Μπορεί το 1815 στο Συνέδριο της Βιέννης να θριαμβευαν οι συντηρητικές δυνάμεις της Παλαιάς Ευρώπης με κύριο εκφραστή τον Μέτερνιχ, ωστόσο αυτός ο θρίαμβος ήταν προσωρινός. Η ιδέα του έθνους τελικά νίκησε. Επαναστάσεις με εθνικό χαρακτήρα και φιλελεύθερο πολιτικό προσανατολισμό απλώνονται στην ευρωπαϊκή ήπειρο λίγα χρόνια μετά το Συνέδριο της Βιέννης. Εκτός από τη Σερβική Επανάσταση του 1804 - 1815 και την Ελληνική Επανάσταση του 1821, επαναστάσεις ξεσπούν επίσης στις Βρυξέλλες (1830) και τη Βαρσοβία (1831), το Παρίσι (Ιούλιος 1830), την Ιταλία (1831), την Ισπανία (1820). Αποκορύφωμα των φιλελεύθερων εθνικοαπελευθερωτικών κινημάτων θεωρείται το έτος 1848 με τις επαναστάσεις στην Κεντρική Ευρώπη (Αυστρία - Γερμανία - Ιταλία). Η «Άνοιξη των λαών» -όπως ονομάστηκαν τα εθνικά κινήματα του 1848 με επίκεντρο τη Βιέννη- κράτησε από τον Μάρτιο μέχρι το καλοκαίρι του ίδιου χρόνου. Τα εθνικά κινήματα του 1848 υπέκυψαν βέβαια κάτω από τη δύναμη των αυστριακών και ρωσικών όπλων, ωστόσο έφεραν στην επιφάνεια εκτός από το αίτημα για την παραχώρηση Συντάγματος και το *ζήτημα των εθνοτήτων*, το οποίο επρόκειτο να κυριαρχήσει στην ευρωπαϊκή πολιτική σκηνή από τα μέσα του 19^{ου} αιώνα μέχρι και τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο.

Είναι γεγονός πως οι ηγετικές φυσιγνωμίες του φιλελεύθερου εθνικισμού δεν μπορούσαν να προβλέψουν τις μεταμορφώσεις που θα υφίστατο στη συνέχεια η ιδέα του έθνους. Οι θεωρητικοί μάλιστα του φιλελεύθερου εθνικισμού του 19^{ου} αιώνα ήταν πεπεισμένοι πως η ίδρυση εθνικών κρατών θα αποτελούσε εγγύηση για την ειρήνη στην Ευρώπη. Αφού τις μηχανικές πολυεθνικές αυτοκρατορίες θα τις διαδέχονταν τα οργανικά εθνικά κράτη, η Ευρώπη θα μεταμορφωνόταν σε έναν κόσμο ισότιμων και συνεργαζόμενων εθνών που θα διαβιούσαν ειρηνικά μεταξύ τους. Άλλωστε, στην αυγή του εθνικισμού, η εθνική ιδέα συμπορεύεται με το αίτημα για πολιτική ισότητα, ελευθερία και δημοκρατία. Δεν μπορούσαν να προβλέψουν τα προβλήματα που θα προέκυπταν από την επιδίωξη να χαραχτούν τα σύνορα της Ευρώπης με απόλυτο κριτήριο την αρχή των εθνοτήτων. Τι θα συνέβαινε, λοιπόν, αν κάθε ολιγάριθμη εθνότητα απαιτούσε την αυτοδιάθεσή της και την ίδρυση κράτους το οποίο λόγω μεγέθους δεν θα ήταν βιώσιμο; -Αναφέρομαι στο φαινόμενο που περιγράφει ο αξιολογικά φορτισμένος όρος «Βαλκανοποίηση»- Τι θα συνέβαινε, επίσης, αν ένα κυρίαρχο εθνικό κράτος επιδίωκε τη γλωσσική και πολιτισμική ομοιογένεια του πληθυσμού του με γνώμονα ένα κυρίαρχο γλωσσικό - πολιτισμικό πρότυπο; Πώς θα έβλεπαν το κυρίαρχο εθνικό κράτος εκείνοι οι πληθυσμοί που ανήκαν σε διαφορετικές εθνοότητες; Αφού το να ανήκει κάποιος σε μια σαφώς περιχαρακωμένη εθνική κουλτούρα είχε αναγορευτεί σε ύψιστη πολιτική αξία, τότε το κάθε άτομο και η κάθε εθνοτική ομάδα θα έπρεπε να διαθέτει μια σαφή εθνική ταυτότητα. Τι θα συνέβαινε όμως με εκείνους τους πληθυσμούς που ήταν προσκολλημένοι στις τοπικές τους παραδόσεις και είχαν βέβαια κάποια αίσθηση της πολιτισμικής τους διαφοράς, αλλά δεν είχαν φτάσει στο σημείο να έχουν αποκρυσταλλωμένη πολιτικά εθνική ταυτότητα και αναπτυγμένη ιστορική εθνική συνείδηση; Είναι φανερό πως, παρά τις αισιόδοξες προβλέψεις των φιλελεύθερων εθνικιστών για το ειρηνικό μέλλον μιας Ευρώπης των Εθνών, θα ήταν αδύνατον να δοθεί ικανοποιητική απάντηση σ' αυτά τα ερωτήματα, αφού δεν υπήρχε η προηγούμενη εμπειρία. Και η εμπειρία αυτή αποκτήθηκε στη συνέχεια με αρκετά επώδυνο τρόπο, αφού η Ευρώπη των Εθνών δεν μπόρεσε να αντισταθεί στη γοητεία της βαρβαρότητας δύο παγκόσμιων πολέμων και πολυάριθμων εθνικών εκκαθαρίσεων.

Ο εθνικισμός ως ιδεολογία στηρίζεται στο αξίωμα ότι η πολιτική και η εθνική-πολιτισμική κοινότητα πρέπει να συμπίπτουν. Κάθε έθνος πρέπει να συγκροτήσει ένα κράτος. Όσον αφορά τώρα στο σχηματισμό των εθνικών κρατών στην Ευρώπη θα μπορούσαμε εντελώς σχηματικά να διακρίνουμε τρεις φάσεις:

A. Κατά την πρώτη φάση διαμορφώνεται το εθνικό κράτος στην Αγγλία και τη Γαλλία με τις επαναστάσεις του 17^{ου} και 18^{ου} αιώνα. Το κράτος προϋπάρχει του έθνους. Το έθνος συγκροτείται ως πολιτική κοινότητα θεμελιωμένη στη Γενική Βούληση (*Volonté générale*) σύμφωνα με το πνεύμα του Ρουσσώ. Πρόκειται για τον *εθνικό - επαναστατικό ή εθνικό - δημοκρατικό τύπο κράτους*. Η επανάσταση συντελείται εντός του κράτους, το οποίο κατόπιν μετασχηματίζεται. Οι υπήκοοι εδώ μεταλλάσσονται σε πολίτες. Σ' αυτήν την κατηγορία ανήκουν τα λεγόμενα κράτη - έθνη, γιατί στην περίπτωση αυτή το κράτος δημιούργησε το έθνος.

B. Κατά τη δεύτερη φάση συντελείται η ενοποίηση της Γερμανίας και της Ιταλίας (19^{ος} αιώνας). Στην περίπτωση αυτή το έθνος ως πολιτισμική - γλωσσική κοινότητα προϋπάρχει του κράτους. Τη μαγική λέξη «*Ενότητα*» κατά τη φάση αυτή τη συναντούμε συχνότερα και από την «*Ελευθερία*».

Γ. Κατά την τρίτη φάση δημιουργούνται τα εθνικά κράτη από την απόσχιση εδαφών από τις μεγάλες πολυεθνικές αυτοκρατορίες μετά το τέλος του Α' Παγκοσμίου Πολέμου (1918): την Οθωμανική, τη Ρωσική και την αυτοκρατορία των Αψβούργων (20^{ος} αιώνας).

Στις δύο τελευταίες φάσεις εμφανίζονται στο προσκήνιο τα λεγόμενα έθνη - κράτη, αφού εδώ το έθνος δημιούργησε το κράτος είτε με τη διαδικασία της ενοποίησης (Γερμανία) είτε με τη διαδικασία απόσχισης εδαφών από τις προϋπάρχουσες πολυεθνικές αυτοκρατορίες που αναφέραμε.

Στο σχήμα αυτό των τριών φάσεων θα μπορούσαμε να προσθέσουμε δύο ακόμη φάσεις που ακολούθησαν μετά το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Το τέλος αυτού του Πολέμου δεν άλλαξε ριζικά τον χάρτη των εθνικών κρατών της Ευρώπης, παρά μόνο σε δύο περιπτώσεις, της Γερμανίας που συρρικνώθηκε και διχοτομήθηκε και της Σοβιετικής Ένωσης που επεκτάθηκε. Την τελευταία φάση θα μπορούσαμε να την τοποθετήσουμε στα 1989 με την κατάρρευση του κομμουνισμού στην Ανατολική Ευρώπη και τη γερμανική ενοποίηση στα 1990.

Από τη Γαλλική Επανάσταση μέχρι και τις μέρες μας ο εθνικισμός εξακολουθεί να υπάρχει, αν και μεταλλαγμένος σε διάφορες μορφές. Ο *ανθρωπιστικός και φιλελεύθερος εθνικισμός* των συνεργαζόμενων και ειρηνικά διαβιούντων εθνών, που οραματιζόνταν οι Ρουσσώ και Χέρντερ στα τέλη του 18^{ου} αιώνα και ο Ιταλός δημοκράτης Ματσίνι στο πρώτο μισό του 19^{ου} αιώνα, μεταλλάσσεται στον ολοκληρωτικό εθνικισμό με αντισημιτικό περιεχόμενο των Maurice Barrès (1862 - 1923) και Charles Maurras (1868 - 1952) στην ηττημένη Γαλλία του τέλους του 19^{ου} αιώνα, για να οδηγηθούμε στον 20^ο αιώνα, κάτω από την επίδραση του κοινωνικού δαρβινισμού και της διαστρέβλωσης της φιλοσοφίας του Νίτσε (*Θέληση για Δύναμη, Υπεράνθρωπος*), στην πιο αντιδραστική μορφή του ολοκληρωτικού εθνικισμού, τον γερμανικό εθνικοσοσιαλισμό.

Ο γερμανικός εθνικοσοσιαλισμός δεν έχει καμία σχέση με τον φιλελεύθερο εθνικισμό των αρχών του 19^{ου} αιώνα, αφού στην περίπτωση του γερμανικού εθνικοσοσιαλισμού το γνήσιο έθνος ταυτίζεται με μια περιούσια φυλή, η οποία έχει ως αποστολή να κυριαρχήσει πάνω στις κατώτερες φυλές, και μερικές μάλιστα να τις εξοντώσει για το καλό της ανθρωπότητας (εβραίοι, τσιγγάνοι). Η εθνική ιδεολογία των εθνικοσοσιαλιστών διαμορφώνεται κάτω από την επίδραση της θεωρίας του κοινωνικού δαρβινισμού. Σύμφωνα με την ψευδοεπιστημονική αυτή θεωρία, όπως στη Φύση επικρατεί ο αγώνας όλων εναντίον όλων και στον αγώνα αυτόν επιβιώνει ο ικανότερος, έτσι και στην ανθρωπότητα επικρατεί ένας θανάσιμος αγώνας μεταξύ εθνών διαφορετικής ράτσας. Η ισχυρότερη, υγιέστερη και καθαρόαιμη ράτσα είναι η μόνη που θα υπερισχύσει και θα έχει ως αποστολή να καθοδηγήσει την ανθρωπότητα στον δρόμο της προόδου. Ο πόλεμος καθαγιάζεται, λειτουργεί μάλιστα ως καθαρτήριο, προκειμένου να απαλλαχτεί το έθνος από τα μιάσματα της νέας εποχής, τον ατομικισμό και τον σοσιαλισμό. Μέσα από τον πόλεμο, υποστηρίζουν οι εθνικοσοσιαλιστές, το έθνος αναγεννάται από τις στάχτες του, όπως ο μυθικός φοίνικας. Και ο Oswald Spengler στο βιβλίο του *Η Παρακμή της Δύσεως* (1918) είχε διακηρύξει πως «ο άνθρωπος είναι από

τη φύση του ένα αρπακτικό ζώο». Με τον ολοκληρωτικό εθνικισμό των Γερμανών εθνικοσοσιαλιστών η ιδέα του έθνους απομακρύνεται από το ιδανικό της αρμονίας των συνεργαζόμενων μεταξύ τους και ισότιμων εθνών, που εξέφραζε το κοσμοείδωλο της φιλελεύθερης αστικής τάξης των αρχών του 19^{ου} αιώνα. Αντίθετα, το εθνικοσοσιαλιστικό ιδεώδες του έθνους στον 20 αιώνα διέπει ο αγώνας, η πάλη μέχρι θανάτου των εθνών για την εξασφάλιση ζωτικού χώρου.

Είναι φανερό λοιπόν πως ο ρατσισμός βρίσκεται στον πυρήνα του εθνικοσοσιαλισμού. Αλλά ας δώσουμε το λόγο στον αρχηγό των SS Χάινριχ Χίμλερ, ο οποίος περιγράφει στον λόγο του στο Πόζεν (4 Οκτωβρίου 1943) ως εξής την ιδιαιτερότητα της εθνικής ιδεολογίας των εθνικοσοσιαλιστών: «Υπάρχει μια απόλυτη αρχή για τα SS: οφείλουμε να συμπεριφερόμαστε με τρόπο έντιμο, άψογο, πιστό και φιλικό απέναντι σ' εκείνους που ανήκουν στο δικό μας αίμα, αλλά σε κανέναν άλλο. Δεν δίνω πεντάρα για το τι γίνονται οι Ρώσοι και οι Τσέχοι. Το καθαρό αίμα των άλλων λαών που συγγενεύει με το δικό μας θα το οικειοποιηθούμε, κλέβοντας στην ανάγκη τα παιδιά τους και ανατρέφοντάς τα [...]. Ποτέ δεν θα φανούμε ωμοί και άκαρδοι, αν δεν υπάρχει φυσικά ανάγκη. Εμείς οι Γερμανοί, οι μόνοι στον κόσμο που φερόμαστε με λεπτότητα στα ζώα, θα κάνουμε το ίδιο και προς αυτά τα ανθρώπινα κτήνη (*zu diesen Menschentieren*). Θα ήταν όμως έγκλημα κατά του ιδίου του αίματός μας να σκοτιζόμαστε γι' αυτά και να τους αποδίδουμε κάποιο ιδανικό...»⁵.

Πόσο απέχει αλήθεια το έθνος των εθνικοσοσιαλιστών από το έθνος που οραματίστηκε ο Γερμανός φιλόσοφος Χέρντερ στα τέλη του 18^{ου} αιώνα, όταν, ακολουθώντας το πνεύμα της χριστιανικής αδελφότητας, απέρριπτε τη διάκριση μεταξύ ανώτερων και κατώτερων λαών και τοποθετούσε στη θέση της το ευγενικό όραμα των συνεργαζόμενων εθνών;

Είναι γεγονός ότι, παρά τις μεταλλάξεις που έχει υποστεί η εθνική ιδεολογία μέσα στον χρόνο και τον γεωγραφικό χώρο, αποδείχτηκε εξαιρετικά ανθεκτική. Τα γεγονότα στα θερμά μέτωπα στην περιφέρεια της ίδιας της Ευρώπης (στην Ουκρανία πρόσφατα και στα Βαλκάνια την τελευταία δεκαετία του 20^{ου} αιώνα) επαληθεύουν αυτή τη διαπίστωση. Άλλωστε, δεν πρέπει να ξεχνάμε πως στο σύγχρονο κόσμο το βασισμένο στην εθνική ιδεολογία μοντέλο του εθνικού κράτους εξακολουθεί να είναι κυρίαρχο. Υπερεθνικοί οργανισμοί όπως ο ΟΗΕ και η Ευρωπαϊκή Ένωση όχι μόνον δεν καταργούν το εθνικό κράτος, αλλά το θεωρούν απαραίτητο για τη λειτουργία τους. Μπορεί στη σκέψη της πολιτικής και οικονομικής Ελίτ της Ευρωπαϊκής Ένωσης των 28 σήμερα κρατών να υπάρχει το όραμα ενός ενιαίου ευρωπαϊκού εθνικού κράτους, όμως στην καρδιά των λαών τους η εθνική ιδεολογία εξακολουθεί να είναι βαθιά ριζωμένη. Από τη διαμόρφωση ενός ευρωπαϊκού πατριωτισμού απέχουμε πολύ ακόμη.

Ο εθνικισμός, είναι αλήθεια, θεμελιώνεται πάνω στη διάκριση *Εμείς και οι Άλλοι*. Ο Άλλος είναι απαραίτητος για να αποκτήσει μια κοινότητα συνείδηση της ιδιαιτερότητάς της και της συλλογικής της ταυτότητας. Το πρόβλημα όμως δεν βρίσκεται τόσο στη διάκριση αυτή όσο στη δαιμονοποίηση του Άλλου, του μισητού Ξένου. Όταν, δηλαδή, ο Άλλος

⁵ «...Ein Grundsatz muss für den SS-Mann absolut gelten: ehrlich, anständig, treu und kameradschaftlich haben wir zu Angehörigen unseres eigenen Blutes zu sein und zu sonst niemandem. Wie es den Russen geht, wie es den Tschechen geht, ist mir total gleichgültig. Das, was in den Völkern an gutem Blut unserer Art vorhanden ist, werden wir uns holen, indem wir ihnen, wenn notwendig, die Kinder rauben und sie bei uns großziehen [...] Wir werden niemals roh und herzlos sein, wo es nicht sein muss; das ist klar. Wir Deutsche, die wir als einzige auf der Welt eine anständige Einstellung zum Tier haben, werden ja auch zu diesen Menschentieren eine anständige Einstellung einnehmen, aber es ist ein Verbrechen gegen unser eigenes Blut, uns um sie Sorge zu machen und ihnen Ideale zu bringen...». Ολόκληρος ο λόγος του Χίμλερ διαθέσιμος στο Πόζεν στο διαδίκτυο: http://www.1000dokumente.de/pdf/dok_0008_pos_de.pdf (Rede des Reichsführers SS bei der SS-Gruppenführertagung in Posen am 4. Oktober 1943).

θεωρείται διαρκής απειλή, όταν φορτώνεται με όλα τα αρνητικά στερεότυπα, για να φτάσει στο τέλος να ταυτιστεί με το απόλυτο κακό. Όταν το έθνος υποστασιοποιείται, καταλαμβάνοντας τη θέση του Θεού, και απολυτοποιείται ως αξία διαγράφοντας όλες τις άλλες, τότε εκμηδενίζεται ο άνθρωπος ως πρόσωπο και καταργείται η ελευθερία του. Τότε βρισκόμαστε στον ολισθηρό δρόμο του ολοκληρωτικού εθνικισμού. Η κατάληξη αυτού του δρόμου είναι γνωστή, και δεν είναι άλλη από το Άουσβιτς.